

zok, ktoré potom podnecujú naše nové myšlienky týkajúce sa prístupov k riešeniu týchto otázok či problémov.

Vasil Gluchman

Jaroslav Peregrin: *Filosofie a jazyk*

Triton, Praha 2003, 210 s.

Deviatou knihou edície *Filosofická setkávání* je súbor prác Jaroslava Peregrina. Desiat' statí (niektoré z nich už boli publikované, niektoré tu nájdeme v upravenej podobe) je tematicky rozdelených do troch oddielov: *Co je to filosofie a co je to jazyk*, *Filosofie jako analýza jazyka a významu* a *Od logiky k myšlení*.

Úvodná úvaha s názvom *K čemu je nám dnes filosofie?* sa v úvode venuje známej „Sokalovej afére“, snahe poukázat' na domnelú nezmyselnosť filozofickej argumentácie. Na nezmyselnosť filozofickej argumentácie svojho času upozornili Russell, Carnap, Wittgenstein a iní a položili tak základ analytického prístupu k filozofii, alternatívy „kontinentálneho“ filozofovania. Peregrin tvrdí, že oba prístupy sú relevantné, ak chceme odpovedať na otázku, ktorú si položil v titule úvahy. Filozofia má podľa jeho názoru skúmať oblasť ľudského vedenia ktorú nepostihne bežný rozum ani vedecké skúmanie.

Esej *Filosofie jako analýza jazyka a významu* ukazuje spôsoby, akými sa jednotliví predstavitelia prvej fázy analytickej filozofie vyrovnávajú s problematickým vzťahom jazyka a sveta a akú úlohu filozofii na základe tohto vzťahu určili. V prípade logického pozitivizmu vidí autor problém v určení filozofie ako základovej vedy (v zmysle *prima philosophia*).

Nasledujúca časť eseje zobrazuje filozofiu ako hľadanie analytickej pravdy v opozícii k empirickej pravde. Zaoberá sa taktiež Quinovým a (neskorým) Wittgensteinovým odmietnutím tohto striktného odlíšenia.

Podľa Peregrina nemôže jazyk „*nějak dramaticky*“ (s. 46) nezodpovedať svetu, pretože pri určovaní významu výrazu v konečnom dôsledku vychádzame zo sveta. Na druhej strane spôsob nášho uchopenia sveta je determinovaný jazykovými prostriedkami, ktoré máme k dispozícii. Štruktúra sveta sa podľa jeho názoru musí kryť so štruktúrou jazyka. Pýtať sa, ktorá sa odvodzuje z ktorej, však považuje za zbytočné. Uzatvára, že svet istým spôsobom je naším jazykovým konštruktom, napriek tomu nám pojmy do istej miery vnucuje (s. 47). Je nesprávne vidieť jazyk len ako reprezentáciu či kópiu sveta. Vyplyva z toho, že úlohou filozofie nemôže byť štúdium vzťahu slov a vecí. Povedať spolu s logickými empiristami, že filozofia je hľadaním významu, je podľa jeho názoru správnejšie. Čo sa týka významu, možno k nemu pristupovať ako k niečomu, na čo filozofia môže poukázat', nie však ako k niečomu, čo je absolútne.

Exkurz do oblasti lingvistiky predstavuje práca (*Nedokončená?*) *revoluce v pohledu na jazyk*, s podtitulkom *Úvahy nad knihou Stevena Pinkera „Jazykový instinkt“*. „Boom“ ktorý spôsobil svojou generatívnou gramatikou Noam Chomsky,

znamenal nielen prevrat v metodológii lingvistiky, ale aj úplne nový pohľad na fenomén jazyka, ktorý Peregrin nazýva „demytologizáciou“. Tento pohľad je vlastný aj Pinkerovi, Chomského nasledovníkovi. Ako naznačuje kniha, Pinker jazyk chápe ako čosi podobné inštinktu. Základná časť gramatiky je podľa jeho názoru človeku biologicky daná. Vyplýva to z ľahkosti, s akou si deti osvojujú zložitý systém gramatiky jazyka. Podľa Peregrina je Pinkerova kniha jednou z tých, ktoré človeku nedajú spať (s. 66). Vysvetľuje jazyk, teda niečo, čo sa len ťažko dá vysvetliť, a to spôsobom ktorý sa dá ľahko prijať, ale aj (trochu ťažšie) odmietnuť.

Vystúpením proti „lockovskému“ chápaniu jazyka ako prostriedku k vyjadrovaniu ideí možno nazvať esej, ktorej titul tvorí opäť otázka: *Co je to jazyk?* Uhol pohľadu na jazyk je jemne odlišný od ostatných článkov. Peregrin tu rekapituluje Chomského úspechy z oblasti syntaktiky. Inšpirovaný nepredpojatým prístupom k jazyku, snaží sa podobným spôsobom pristupovať k problematike významu. Model zmysluplnosti jazyka vysvetľuje kauzálne – možno ho podľa jeho názoru prirovnať k šíreniu televízneho signálu. Jazyk môžeme vidieť ako akési „know-how“, alebo chomskyovskú „zručnosť“. Tento prístup nachádza aj v prácach amerických pragmatistov, ako aj u Quina a post-analytických filozofov (Davidson, Brandom, Putnam a i.). Podobný názor nachádza aj u neskorého Wittgensteina. Kauzalita, tvrdí Peregrin, odkazuje na neurofyzičné skúmanie, ktoré je však nedostatočné. Chýba mu tzv. „intencionálny postoj“ a neopiera sa o vysokoúrovňové pojmy, ako napr. presvedčenie či úmysel.

Druhý oddiel knihy začína úvaha *Je realismus problémom?* (opäť otázka). Autor sa tu snaží obhájiť (podľa jeho názoru trochu extrémne stanovisko), že filozofický problém realizmu *de facto* neexistuje, ak sa zbavíme niektorých ilúzií o fungovaní jazyka a spôsobe skúmania vied. Rozvíja tu holistický prístup k jazyku.

Esaj *Formálná logika na stopě významu* považujem za jednu z najzaujímavejších. Autor v nej hovorí o dôležitosti obratu k jazyku ako aj využívania logiky pri skúmaní jazyka a postupne nás vedie históriou od symbolickej logiky cez formalistický obrat až k modelovo-teoretickej sémantike. Poukazuje na spoločnú črtu dvoch spomenutých „obratov“, ktorou je uvedenie si nezávislosti významov od výrazov (posun z roviny *a priori* do roviny *a posteriori*). Pri skúmaní jazyka navrhuje pracovať s obidvoma perspektívami – významom ako kontingentným aj nevyhnutným. Ak by sme totiž význam chápali len ako kontingentný, mohli by sme dospieť k záveru, že modelovo-teoretická sémantika je jediným správnym vyjadrením vzťahu jazyka a sveta, čo je scestné. V tejto práci je dôležité to, že poukazuje na pozitíva, ktoré oba obraty priniesli.

Za zaujímavý považujem aj článok *Zen a umění (davidsonovské) analytické filozofie*, príspevok k trendu paralelizovania východného a západného myslenia, ktorý vidíme hlavne v prostredí kontinentálnej filozofie (Heidegger a Zen, Merleau-Ponty a Joga). Samozrejme, tu nejde iba o bezduchý paralelizmus. Zenový kruh slúži ako model výkladu. Autorovým cieľom je primárne rozširovanie obce priateľov Davidsonových názorov, či post-analytický katechizmus (v pozitívnom zmysle slova).

Vzťahu logiky a myslenia sa venuje práca *Od logiky k myšlení*. Snaží sa o explikáciu vzťahu logiky a myslenia, ukazuje, do akej miery je logika o myslení.

Esej *Co vím, když vím, jak dál?* je zamyslením nad knihou *Tekuté pojmy a tvořivé analogie* D. Hofstadtera, matematika a výskumníka zaoberajúceho sa umelou inteligenciou a modelovaním ľudského myslenia. Peregrin v tejto práci zhŕňa výsledky Hofstadterovej práce, v ktorej rámci sa zaoberal skúmaním mentálnych procesov, prostredníctvom ktorých sa dostávame napr. k riešeniu jednoduchých matematických úloh. Tým ilustroval, „ako“ to teda robíme, keď myslíme.

Na základe Hofstadterových názorov odpovedať na otázku položenú v nadpise nie je v kompetencii matematiky ani psychológie. Jeho skúmanie je založené na vytváraní modelov základných mechanizmov ľudského myslenia. Takéto modely potom umožňujú odlíšiť spôsob, ako sa dostávame k riešeniam – výsledkom myslenia – od spôsobu, akým to robia stroje, napr. počítače. Na rozdiel do algoritmov pre ľudské myslenie je zásadné vytváranie analógií a variácií. Hofstadterovu knihu považuje Peregrin za fascinujúcu, ako píše, napriek tomu, že neprináša hotové odpovede. Prostredníctvom nej sa dozvedáme opäť niečo viac o veciach zdanlivo jednoduchých, niekedy však až pozoruhodne zložitých.

Môžeme zhrnúť, že eseje prezentujú poznatky z širokého spektra vied zaoberajúcich sa štúdiom jazyka od filozofie cez lingvistiku až po logiku. Nejde o to, ukázať, kto má pravdu, skôr predostrieť rôzne perspektívy.

To, čo by na knihe malo zaujať, je popri hodnotnom obsahu autorov štýl písania. Autor v úvode píše, že texty, ktoré sa tu nachádzajú, nie sú určené len úzkemu okruhu odborníkov, že niektoré sú populárne, ďalšie na pomedzí populárneho a odborného a niektoré znesú aj kritériá odborného textu (s. 11), čo naznačuje, že adresátom nie je len úzky kruh čitateľov. Tomu je prispôbený aj štýl – robí knihu čitateľsky príťažlivou. Chvilkami je to výklad, chvíľami rozprávanie. Myslím, že viacero čitateľov bude považovať za veľmi príjemné, keď sa pri čítaní filozofického textu prístihnú pri tom, že sú uvoľnení podobne ako pri čítaní beletrie. Narážam hlavne na článok *Od Russella ke Gödelovi* (s. 147 – 166), v rámci ktorého sa tzv. logické paradoxy alebo paradoxy typu Luhára zobrazujú ako „démon“. Russellov paradox je tu „zjavením démona“ a Gödelov pojem neúplnosti „návratom démona“. Snahy o riešenie týchto paradoxov potom autor nazýva „dejinami jedného exorcizmu“.

Niekoľko slov by som rád povedal aj na margo obálky knihy. V tomto prípade, ako aj v prípade celej edície, ide o veľmi vydarenú prácu. Filozofické či vo všeobecnosti odborné publikácie takéto atraktívne obálky dostávajú len výnimočne! Aj táto skutočnosť naznačuje, že vydavateľstvu nejde len o čitateľa z radu odborníkov.

Kniha má aj niekoľko negatív. Vyslovene záporne hodnotím zaradenie poznámok až na samotný záver knihy. Listovanie pri každej poznámke ma takpovediac „vyhadzovalo“ z textu a pri návrate na miesto odkazu som sa musel v texte vždy trochu vrátiť, aby som sa dostal do súvislostí.

Druhá výhrada sa týka prvých strán jednotlivých úvah či esejí. Pod nadpisom sa vždy nachádza grafika, ktorá sa prelína s približne piatimi riadkami textu, a preto ich chvíľami treba naozaj lúštiť, a to aj v prípade, keď daný článok začína citátom. V texte sa nájdu aj tlačové chyby. Napríklad až v registri sa dozvieme, že kniha autorov Malinu a Novotného nie je z roku 1966, ako znie odkaz, ale z roku 1996.

Napriek týmto niekoľkým výhradám hodnotím knihu pozitívne. Pri jej čítaní som sa získal nové poznatky, aj som sa pobavil – nie je totiž veľa filozofických textov, ktoré citujú Kladivo na čarodejnice (s. 147), v ktorých sa okrem faktov vyskytujú napr. „golfakty“ (s. 135) a kde sa na demonštráciu používa slovo „mamlas“ (s. 42), nehovoriac o „nenápadnom“ zaradení hesla „Apage satanas!“ pred zmienku o postmodernizme (s. 96). Verím, že podobný dojem z publikácie nadobudnú aj ďalší jej čitatelia.

Michal Ördögh